

ANTONI FURIÓ

Una decisió de futur

SOBIRANIA POLÍTICA I ORDRE NATURAL

Poc després de derrocar la Bastilla, «símbol de la monarquia absolutista francesa i sinònim de les nombroses presons obscures en què els liberals d'Europa havien passat tant de temps confinats i torturats», el marquès de La Fayette, heroi de dues revolucions, l'americana i la francesa, en donà la clau a Thomas Paine perquè les lliuràs al president George Washington com a mostra de l'estima que sentien els francesos pel poble estatunidenc. Ho conta el recentment desaparegut Christopher Hitchens en el seu assaig sobre *Els drets de l'home* de Paine. Per als revolucionaris francesos i en general per a tots els europeus amants de la llibertat i del progrés, més o menys contaminats per les idees de la Il·lustració i que no havien conegut en les seues vides altra cosa que la persecució, l'empresonament o l'exili, el Nou Món havia estat, i continuaria sent-ho durant molt de temps, una mena de terra promesa, fins i tot per als qui no podien ni tan sols pensar a arribar-hi, un món ideal on la història encara estava per escriure i un exemple, un referent, de com construir un futur millor, deixant enrecre la injustícia i les indignitats d'un ordre polític i social vell i decrepit. A l'època de Paine, però, el Nou Món dels Estats Units d'Amèrica «era un assoliment real i concret; no una utopia imaginària, sinó una llar per a la

Antoni Furió (Sueca, 1958) és catedràtic d'Història Medieval a la Universitat de València. Autor, entre altres, d'*Història del País Valencià* (IVEI, 3i4) i *El rei conqueridor. Jaume I entre la història i la llegenda* (Bromera)

llibertat i la primera etapa conscient d'una revolució mundial». La utopia deixà de ser-ho i es transformà en realitat concreta gairebé de la nit al matí, sense previ avís, en un d'aquells moments en què la història s'accelera, es desborda i ho canvia tot, fins i tot el que semblava incanviable, fins i tot el que a molts els sembla l'ordre natural de les coses.

Pocs s'haurien atrevit a predir el naixement dels Estats Units, i menys encara a imaginar-los un nom, a penes uns anys abans que els habitants de les tretze colònies, farts de la sobreexplotació fiscal per part de la metròpoli, es rebel·lassen contra la dominació anglesa. Però això mateix es podria dir de molts altres països, de recent o antiga gestació, que ningú no hauria previst fins gairebé la vespra, com els estats nascuts de les antigues Iugoslàvia i Unió Soviètica, en aquest darrer cas sense guerra pel mig, o, encara més imprevist, el cas de Kosovo, una petita regió de majoria albanesa en el cor històric de Sèrbia, que ha aconseguit la independència per la pressió internacional. Bé és veritat que els nous països sorgien d'antigues repúbliques o regions autònomes dins d'estats federals, amb límits territorials clars i precisos, i que això en facilitava el canvi d'estatus. Aquest ha estat també el cas, amb guerra o sense guerra, de Noruega, Finlàndia, Irlanda, Islàndia i, en menor mesura, Polònia, amb unes fronteres més canviant, tots al segle XX. Però en altres casos els nous estats han nascut de manera totalment inopinada, sense antecedents administratius o territorials definits, com Txecoslovàquia, creada artificiosament amb retalls de l'antic imperi austrohongarès, o Txèquia i Eslovàquia, resultat d'un divorci de mutu acord entre ambdues, cap de les quals havia gaudit en el passat d'una existència política pròpia i separada. Portugal, en canvi, havia estat ja un regne independent i posseïa un vast imperi ultramarí quan es revoltà i se separà definitivament d'Espanya el 1640 —el mateix any en què ho intentà també Catalunya—, mentre que els Països Baixos, que també s'independitzarien de la monarquia hispànica, no havien tingut mai una existència conjunta i separada prèvia —sotmesos primer a comtes diferents i després als ducs de Borgonya—, i ni tan sols tenien un nom comú que els identificàs per damunt del propi de cada una de les regions que integraven el conjunt. La denominació oficial de Províncies Unides —tot i l'ús generalitzat del nom d'Holanda, una de les set províncies, per a referir-se al conjunt, de la mateixa manera que es fa servir el d'Anglaterra en substitució del de Gran Bretanya o del de Regne Unit— recorda en certa manera la que adoptarien més tard els Estats Units.

Les Províncies Unides no sols es poden considerar un antecedent històric dels Estats Units en la utilització d'un nom neutre i indeterminat per a designar un nou país, nascut de cop i volta, sinó també en la seua creació com a resultat d'un procés d'emancipació respecte de la metròpoli de la qual depenien i, encara, en l'al·lusió a

la tirania i l'opressió sofertes com a justificació de la revolta i la separació. La Declaració d'Independència de 1581, coneguda oficialment com a Acta d'Abjuració, inclou cinc vegades el terme «opressió» (com a substantiu, adjectiu i verb) i disset el de «tirà» en relació al rei d'Espanya, i apel·la directament a la llei natural i la defensa de la llibertat com a fonaments de la secessió.

Com és evident per a tots que un príncep ha estat creat per Déu per a governar un poble, per a defensar-lo de l'opressió i la violència com el pastor les seues ovelles; i que Déu no va crear els homes esclaus del seu príncep, per obeir les seues ordres, siguen bones o dolentes, sinó més aviat el príncep per al bé dels seus súbdits (sense els quals no podria ser príncep), per a governar-los amb equitat, estimar-los i donar-los suport com un pare als seus fills o un pastor al seu ramat, i fins i tot per a defensar-los i salvar-los arriscant la pròpia vida. I quan no es comporta d'aquesta manera, sinó que, per contra, els oprimeix, cerca oportunitats per infringir els seus antics costums i privilegis, exigint-los un compliment servil, llavors ja no és un príncep, sinó un tirà, i els súbdits no l'han de considerar d'una altra manera. I en particular, quan això es fa deliberadament i sense l'autorització de les corts, no sols poden rebutjar la seua autoritat, sinó també procedir legalment a l'elecció d'un altre príncep per a la seua defensa. Aquest és l'únic mitjà que els queda als súbdits les humils peticions i protestes dels quals mai no han pogut assuavir el seu príncep o dissuadir-lo dels seus comportaments tirànics; i això és el que la llei natural dicta per a la defensa de la llibertat, que hem de transmetre a la posteritat, fins i tot a risc de les nostres vides.

I això ho hem vist sovint en diversos països..., i és més justificable encara en el nostre, que ha estat governat sempre d'acord amb els seus antics privilegis, que són expressats en el jurament que fa el príncep quan accedeix al govern; i la majoria de les Províncies reben el seu príncep sota certes condicions, que ell jura mantenir, i que si ell viola, ja no és sobirà. I ara que el rei d'Espanya, després de la desaparició de l'emperador, el seu pare, Carles V, de gloriosa memòria, del qual va rebre totes aquestes províncies, oblidant els serveis prestats pels súbdits d'aquests països, tant al seu pare com a ell mateix..., prestant atenció al consell dels espanyols, que havien concebut un odi secret a aquesta terra i a la seua llibertat, perquè no podien gaudir dels llocs d'honor i els alts càrrecs com fan a Nàpols, Sicília, Milà, les Índies i altres països sota el domini del rei. I, cobejosos de les riqueses de les dites províncies, amb què molts d'ells estaven ben familiaritzats, els dits consellers... protestaven al rei que guanyaria en reputació i grandesa si sotmetia els Països Baixos una segona vegada, regnant com a monarca absolut (per la qual cosa entenien comportar-se tirànicament) més que governant d'acord amb les restriccions que havia acceptat i jurat observar... Des d'aleshores, el rei d'Espanya, seguint aquests mals consellers, ha cercat per tots els mitjans possi-

bles de reduir aquest país a esclavitud, desposseint-lo dels seus antics privilegis..., i molts amics de la llibertat han estat expulsats o sotmesos... Totes aquestes consideracions ens donen raons més que suficients per a renunciar al rei d'Espanya..., ja que aquests països han estat abandonats durant aquests vint anys a l'opressió pel seu rei, durant els quals els habitants no han estat tractats com a súbdits, sinó com a enemics, esclavitzats a la força pels seus propis governants.

Per tant, sense esperança de reconciliació, i no trobant una altra solució, ens veiem obligats, d'acord amb la llei de la natura en la nostra pròpia defensa i per al manteniment dels drets, privilegis i llibertats dels nostres compatriotes, esposes i fills..., a renunciar a la fidelitat al Rei d'Espanya..., i declarem unànimement i deliberada que el Rei d'Espanya ha perdut, de ple, tot dret hereditari a la sobirania d'aquests països, i ens determinem d'ara endavant a no reconèixer la seua sobirania o jurisdicció, ni cap acte seu en relació amb els dominis dels Països Baixos...

La citació és llarga, però paga la pena. Entre altres raons, per les contínues invocacions del text a la llibertat (tant en plural, en un sentit similar al que l'edat mitjana donava als drets, les franqueses i els privilegis, com en singular, en una accepció més genèrica i moderna; el document, en efecte, al·ludeix a les persecucions que pateixen els «amics de la llibertat» i, sobretot, fonamenta el pas donat pels sediciosos en la «defensa de la llibertat»), perquè situa la llei natural per damunt de la voluntat omnímoda del príncep, perquè supedita la legitimitat d'aquest al respecte de la llei (els furs i privilegis, és a dir, les llibertats, jurats al començament del seu regnat) i perquè legitima les corts —la representació política del regne— a depositar el tirà, a combatre i negar la lleialtat al príncep que vol actuar com a monarca absolut, tirànicament. Més enllà del seguit de greuges concrets que l'Acta d'Abjuració enumera i detalla profusament per tal de justificar una mesura tan extrema —per bé que no inèdita, com testimonia el cas de Catalunya en la segona meitat del segle XV, quan la Generalitat va derrocar Joan II i oferí el tron a d'altres prínceps— com és la deposició d'un monarca, el no reconeixement de la seua sobirania i jurisdicció, alguns dels arguments esgrimits pels neerlandesos al final del segle XVI, sobretot els de naturalesa més política i ideològica, es troben també en l'ideari de la revolta catalana de 1640 i en altres moviments secessionistes posteriors, i fins i tot és possible que estiguessen més o menys presents en la guerra civil del Principat de la segona meitat del Quatre-cents, encara no molt ben coneguda. En efecte, el model polític que defensaven les Províncies Unides en contra dels intents de l'absolutisme hispànic per derogar-lo o buidar-lo de contingut no era altre que el sistema pactista vigent a Catalunya i als altres estats de la Corona d'Aragó des de la baixa edat mit-

jana i teoritzat, entre altres, per Francesc Eiximenis, que situava el monarca per sota de la llei i no per damunt, com succeïa en altres països on la llei era la voluntat del rei, on el rei era la llei. A la Corona d'Aragó, el monarca «és rei ab pactes elegit, e és tengut servir les llibertats, les quals primer ha jurades ans de prendre possessió» (Turell, 1476, més de cent anys abans de la declaració neerlandesa). I cent anys abans que Turell, era Eiximenis qui deïa que el príncep estava sotmès al poble, a la cosa pública, i no al revés: «Tot quant han los prínceps, tot és de la cosa pública, qui'ls ho ha dat, per tal que la servesquen quan serà temps e hora»; i que el seu poder està definit i limitat per pactes, prevalent sempre el bé de la comunitat per damunt del del príncep, que ha de ser tingut per servidor del poble més que pel seu senyor. Per contra, «los regnes e senyories qui es regeixen per poder absolut, e per pròpia voluntat del regidor e sens llei e pati [pacte] ab los vassalls, són senyories tiràniques... En aitals senyories, la llibertat dels vassalls, que està en part en viure en certs pactes ab la senyoria, és tot perida e destruïda, e los vassalls, majorment los menors, són quasi catius e sots lo jou de la pura voluntat del regidor. Són com a ovelles sens pastor e sens guàrdia de cans, car los pactes e lleis són guàrdia del poble e dels vassalls, la qual guàrdia lo príncep ne deu ne pot esvaire de dret ne per justícia». Per tant, si el príncep es torna tirà, si el pastor esdevé llop, el poble té tot el dret a deposar-lo.

Molts dels arguments —i fins i tot de les metàfores— utilitzats pels insurrectes neerlandesos al final del segle XVI es troben ja presents, doncs, en la teoria política de Francesc Eiximenis (i no sols en ell, és clar, sinó també en molt altres pensadors republicans de la baixa edat mitjana) al final del segle XIV i en la pràctica de les institucions de la Corona d'Aragó, en el que s'ha conegut tradicionalment com el pactisme o el sistema pactista, basat en el pacte entre el rei i el poble, representat políticament en les corts, i que no és cap peculiaritat de Catalunya ni de la Corona d'Aragó, sinó que el trobem també en bona part de l'Europa baixmedieval amb el nom de constitucionalisme, abans que alguns països —no tots— emprenguessen la via de l'absolutisme. Ni el pactisme ni el constitucionalisme medievals són encara el contractualisme modern —el de Hobbes, Locke i Rousseau, que basen el poder polític en la voluntat popular—, però el prefiguren. El pacte medieval —i encara el de les Províncies Unides el 1581— és entre el rei i el poble, el contracte social és entre l'individu i la comunitat.

Per descomptat que la societat medieval i la de l'Antic Règim en general era una societat estamental i que les elits catalanes que s'aixecaren contra Joan II el 1462 o les neerlandeses que abjuraren de Felip II el 1581 es representaven en primer lloc a elles mateixes i defensaven abans que res els seus propis interessos. Però el mateix

es pot dir dels pares fundadors dels Estats Units, els líders polítics que impulsaren la revolució americana, inclosos els redactors i els signants dels seus dos textos més emblemàtics i justament considerats com a dues fites en la història del progrés i la llibertat, la Declaració de la Independència (1776) i la Constitució (1787), molts dels quals, entre ells un dels més carismàtics, Thomas Jefferson, defensaven l'esclavitud i posseïen esclaus. Per la seua part, la revolució liberal i la política feta a Espanya durant tot el segle XIX va ser cosa de notables i grups oligàrquics, a pesar que la Constitució de 1812 afirmava que «la soberanía reside esencialmente en la Nación» i que «la Nación española es la reunión de todos los españoles de ambos hemisferios» (per bé que reduïa la condició d'espanyols a «todos los hombres libres nacidos y avecindados en los dominios de las Españas, y los hijos de éstos», excloent-ne, doncs, les dones). No serà fins 1890 que s'hi instaurà el sufragi universal masculí i fins 1931 que s'estengué també a les dones. La democràcia i la sobirania popular, per si algú en tenia encara dubtes, són molt recents, i, com testimonia el passat recent —la llarga nit del franquisme— i el present realment existent, encara són fràgils i de baixa qualitat. Per això, no té massa sentit insistir en el 1800 com a punt d'inici de tot —de la nació, de l'estat, de la sobirania popular—, menys-tenint com a estamentals, oligàrquiques i prepolítiques les diverses conjugacions de l'estat i la nació en les èpoques anteriors, com si aquestes haguessen estat només religioses, ètniques o monarcoabsolutistes. Tan oligàrquics eren els estaments catalans i valencians de l'època foral o els diputats neerlandesos que impulsaren la independència de les Províncies Unides el 1581, com els notables i els cacics que protagonitzaren —i es beneficiaren de— la política espanyola al segle XIX. Malgrat la retòrica constitucionalista —que, això no obstant, excloïa les dones—, aquesta última no tenia una base social més àmplia que la que havien tingut els sistemes polítics anteriors, almenys els constitucionalistes o pactistes. La nacionalització de les masses i el sufragi universal són cosa ja del segle XX o, com a molt, de finals del XIX. En el camp estricte de la teoria, ja hem vist que la idea que l'Estat i la política naixien d'un pacte o contracte entre el sobirà i el poble, entre el rei i el regne, i que la sobirania era compartida i no residia només en el primer, es remunten almenys a la baixa edat mitjana, com també les apel·lacions a la llibertat (política), al dret natural i a la comunitat política de tots els ciutadans de la república. El que afegeix la modernitat —i la revolució burgesa—, i no és poca cosa, és la idea de la sobirania popular —o nacional, encara que no és ben bé la mateixa cosa—, la idea que la sobirania resideix en el poble —la nació—, excloent el monarca del tauler polític. Tot i així, més de dos-cents anys després, Espanya encara és una monarquia, on el rei, que ningú no ha votat i ho és alhora per dret hereditari i per voluntat d'un dictador,

exerceix la representació màxima de l'Estat, comanda les forces armades i encarrega la formació del govern.

LA CRISI D'UN ESTAT POC INCLUSIU I EL NOU RELAT DEL SOBIRANISME

L'Espanya de la Constitució de 1978, el règim que ara agonitza corcat per la corrupció i el descrèdit dels dos partits sobre els quals ha recolzat durant quasi quaranta anys, és en molts aspectes un estat fallit, una democràcia molt poc desenvolupada, incapaç no sols d'afrontar els grans reptes del segle XXI —la tirania dels mercats, el creixement de les desigualtats, els efectes perversos de la globalització, els moviments migratoris i de refugiats, el xoc de civilitzacions, la necessitat d'aprofundir i estendre les llibertats i els drets democràtics, l'empoderament de la ciutadania—, sinó també de gestionar amb èxit la sortida d'una dictadura. No hi hagué un veritable trencament amb el passat franquista, un necessari i higiènic punt i a part, sinó només un punt seguit, una transició controlada —malgrat els intents de la premsa addicta per presentar-la com a exemplar i fins i tot com a model per a tercers— cap a una democràcia precària i tutelada, primer per l'exèrcit i les supervivències factives de l'antic règim i, després, per les empreses de l'IBEX 35 i les crostes orgàniques dels dos grans partits, convertits en dues societats de gestió dels interessos dels seus capitosts (i en dues agències de col·locació de la tropa). La recuperació de la democràcia hauria exigut ajustar comptes amb el passat, i no tant en els tribunals de justícia com en el terreny de la memòria històrica, amb el reconeixement i la reparació moral del sofriment. Quasi vuitanta anys després d'acabada, la guerra civil encara no és història, encara és una ferida oberta, amb cossos per localitzar i identificar al costat de les carreteres o en fosses comunes en barrancs i cementeris. Quasi vuitanta anys després, encara hi ha monuments i noms de carrers dedicats al dictador i als seus generals, alhora que es minora la brutalitat de la dictadura presentant-la com un mer règim autoritari. I això ha deixat vives i en funcionament inèrcies reaccionàries i antidemocràtiques en la cultura política espanyola, que haurien d'haver estat desactivades amb una veritable ruptura democràtica i el consegüent acarament crític amb el passat. Inèrcies que ho afecten tot, des del verticalisme dels partits i de la vida política en general i la concepció patrimonial de la cosa pública a la insensibilitat pels problemes socials i el sofriment dels més desvalguts o la idea mateixa d'Espanya i l'organització territorial de l'Estat. Molts dels qui han estat i continuen sent beneficiaris del règim de 1978, sobretot, però no sols, la casta política, empresarial, funcionarial i mediàtica radicada a Madrid, que monopolitza els principals mitjans de comunicació i, amb ells, les tribunes de creació i manipulació de l'opinió pública, no admeten altra idea de la política i d'Espanya que no siga la

seua, i recelen de qualsevol intent de reforma —per exemple, una estructura federal que complete la descentralització administrativa, per no parlar d'altres solucions més avançades com la fórmula confederal o la d'estat lliure associat, proposades pel nacionalisme basc i català en estadis anteriors del respectiu full de ruta— que pugui afectar mínimament els seus privilegis o, pitjor encara, obrir una escletxa que porte de manera irreversible al desmantellament de tot l'entramat.

D'ací la seua defensa monolítica, sense esquerdes, del model actual d'Estat, un model en què una idea obsoleta i exclusiva d'Espanya —unitària, centralista, de matriu castellana, a penes sense canvis respecte de l'heretada del franquisme, quan s'hauria d'haver aprofitat la transició per a revisar-la críticament, per a substituir-la per una més democràtica i inclusiva— es confon amb un sistema polític corrupte, extractiu i insolidari en un tot indestruïble. D'ací també que molts pensen, fins i tot a Madrid, que la reforma ja no és possible ni suficient i que tota solució de futur passa per un veritable trencament democràtic —el que no es va gosar dur a terme fa quaranta anys—, pel canvi —i no pel recanvi— d'un sistema polític i un model d'estat esgotats. En aquest sentit, no és sorprenent que molts analistes polítics i també cada vegada més ciutadans espanyols —per exemple, els qui no s'escandalitzen per la inclusió del referèndum d'autodeterminació en el programa electoral de les forces polítiques progressistes o en les posteriors negociacions per formar govern— vegem la «revolució catalana», impulsada per la recentralització i l'asfíxia financera, i tant si es queda en l'exercici del dret a decidir com si culmina en la independència de Catalunya, no sols com una solució per al Principat, sinó també com una oportunitat per a Espanya, per a refundar políticament i nacionalment Espanya sobre unes bases més inclusives, equitatives i democràtiques, i amb una veritable separació —avui inexistent— entre els diferents poders de l'Estat. És a dir, un doble procés constituent, tant per a Catalunya com per a Espanya. I és aquí on entren també els Països Catalans.

Els Països Catalans com una possibilitat de futur, i no com una fantasia recuperada del bagul de la història. Al capdavall, l'èxit del sobiranisme a Catalunya no es fonamenta tant o només en la idealització del propi passat, en la defensa de la llengua i la cultura o en la reivindicació estrictament nacional, com en la convicció que l'Estat espanyol ja no és un instrument adequat sinó un obstacle per al ple desplegament d'un Estat modern i democràtic. Com bé observa Ramón Cotarelo, «el seu relat és de reivindicació de drets, de lluita contra el que es presenta com a injustícia en tots els ordres (polític, econòmic, cultural, territorial, etc.), d'irredemptisme. És el relat del rescat de la nació i la seua obertura a un horitzó internacional nou en el qual desplegarà les seues potencialitats com a estat independent». L'extraordinària

ampliació de la base social de l'independentisme ni és una resposta insolidària a la crisi econòmica —com la que explica l'ascens del populisme en altres països—, ni és una reivindicació merament nacionalista —o essencialista, basada només en pressupostos etnicistes, com la intenten desqualificar alguns comentaristes polítics—, ni es pot entendre sense tenir en compte el procés d'integració europea —que fa irrellevant la redefinició de fronteres interiors o afavoreix el contagi d'experiències similars, com ara a Escòcia—, la globalització i l'aprofundiment en els drets de la ciutadania. El gran encert del llibre de Josep Fontana sobre la formació de la identitat catalana rau a haver mostrat, per una part, que aquesta no és «un producte de la terra o de la sang», com sostenia el nacionalisme romàntic, sinó «una realitat que neix d'una llarga existència compartida», i, per una altra, que l'actual onada sobiranista ni és només identitària ni és només d'ara, sinó que ve de molt lluny i de molt endins, que és producte d'una imbricació no sempre fàcil de consciència social i identitat col·lectiva, entesa aquesta segona com a sentiment de drets i llibertats, de pactisme, de sobirania popular, de resistència a les imposicions... Una identitat, en paraules de Borja de Riquer, més pròxima «a la gastronomia que a la geologia», és a dir, una identitat no de pedra picada, i per tant no essencialista, sinó feta de provatures i ingredients canviants, permeable a noves influències, adaptable a les realitats plurals de cada moment. El procés sobiranista en curs a Catalunya, acabe com acabe, no es pot despatxar simplement com una reacció egoista, insolidària, envers altres regions més pobres en moments econòmicament difícils, o com un moviment reaccionari, arcaïtzant, que mira més cap endarrere —cap a un passat mitificat— que cap endavant i va en contra del signe dels temps, que és cap a una major integració i no cap a la fragmentació (quan justament un dels trets definidors del catalanisme ha estat de sempre el seu europeisme i és l'Estat espanyol qui amenaça amb vetar el seu reingrés a la UE si Catalunya se separa d'Espanya).

Tot i la llarga tradició prèvia del nacionalisme català, tant conservador com republicà, sense la qual no s'entendria l'actual embranzida de l'independentisme, molt minoritari encara a penes fa uns anys, aquest no s'explica tampoc sense l'actual conjuntura crítica, un d'aquells moments en què la història s'accelera i tot el que semblava impossible esdevé possible, fins i tot la desintegració d'un estat que mai no ha aconseguit estar integrat si no és a la força. I contra això, contra un poble en marxa, conscient de ser una nació i que vol exercir el seu dret a constituir-se en Estat, com ho ha fet la immensa majoria dels que hi ha avui al món, la força no pot fer res, com no ha pogut evitar tampoc la desaparició de l'antiga Iugoslàvia o de l'extinta Unió Soviètica. Tot el que era sòlid s'esvaeix en l'aire, i tots els països, incloent-hi Espanya però també Catalunya i els Països Catalans, que no són produc-

tes naturals i eterns, sinó comunitats imaginades i històriques, tenen data de caducitat. La independència de Catalunya, si fos el cas, no la frenaria ni una intervenció militar, i no perquè ho impedissen la Constitució o les conviccions democràtiques del govern i de les forces armades —que porten més de tres-cents anys sense guanyar una sola guerra que no siga civil i contra la pròpia població, que és una de les causes de l'enfonsament i la ruïna d'Espanya (Cotarelo)—, sinó perquè ni la Unió Europea ni la comunitat internacional la permetrien, com tampoc no consentirien que cap Estat s'escudàs en la seua sobirania interna per a una violació tan flagrant dels drets humans d'una part de la seua població. Descartada la via de la violència i de la pura repressió —la suspensió de l'autonomia i l'empresonament dels càrrecs electes independentistes tampoc no semblen concebibles per les mateixes raons que no ho és la resposta militar—, només queda esperar que, a pesar de totes les proclames solemnes en contra de la celebració d'un referèndum d'autodeterminació per part dels dos grans partits del règim, totalment concordes en aquest punt, i de la brigada mediàtica que els dóna suport, acabe imposant-se la via del diàleg i la negociació i s'arribe a alguna mena d'entesa que reconega el dret —això és, la capacitat jurídica— dels ciutadans de Catalunya a decidir el seu futur.

Dos apunts finals sobre el procés sobiranista al Principat. El primer, que, tot i les causes profundes que l'expliquen i que vénen de lluny, el factor que l'ha precipitat ha estat la creixent desafecció envers un Estat que ja no és sentit com a propi, sinó contrari, hostil, sobretot d'ençà de la sentència del Tribunal Constitucional aigüalint un estatut d'autonomia que havia estat doblement aprovat pel Parlament de Catalunya i les Corts espanyoles, i de la negativa a negociar un acord fiscal menys desfavorable per als catalans. En definitiva, la frustració de les expectatives i les esperances posades en la regeneració d'Espanya i la convicció que, amb ella, ja no es pot anar més lluny ni enlloc. I el segon, que per a molts sobiranistes, especialment per als qui vénen del republicanisme i per als qui vinculen les reivindicacions nacionals i les socials, la nació no és només Catalunya sinó el conjunt dels Països Catalans, tot i els diferents escenaris i els diferents ritmes i velocitats de cada procés. El del Principat està molt més avançat i també molt més clar, però i els del País Valencià i les Illes?

Valencians i mallorquins poden iniciar els seus propis processos constituents, per a després confluïr amb el Principat amb algun tipus de vincle associatiu —com ara la federació, prohibida expressament i previsora per la Constitució espanyola de 1978—, o poden continuar posant les seues esperances en la reforma i la regeneració democràtica de l'Estat espanyol, perquè les seues expectatives són tan baixes —donat el grau de corrupció i depredació d'ambdós territoris, l'ínfima qualitat

dels respectius sistemes polítics i la molt menor conscienciació política i nacional dels seus ciutadans—, que poden continuar esperant miracles. Ara bé, posades així les coses, els Països Catalans no serien un miracle molt més gran que la regeneració democràtica d'Espanya o que la seua refundació sobre unes bases més equilibrades i inclusives, més atentes també a la seua pluralitat nacional, un problema pendent en els últims tres-cents anys. Ni s'ha resolt encara, ni es resoldrà ja. Perquè des de Madrid no es veu com un problema —al capdavant, Espanya és això: un estat unitari de substrat nacional castellà, malgrat la distracció de les autonomies—, i perquè els únics que l'acaraven i en demanaven solucions, els bascos i els catalans, se'n van o se'n aniran. Catalunya se'n anirà, tard o d'hora, d'Espanya, o aconseguirà alguna mena d'estatus especial que la mantinga dins, però només nominalment, amb una gran capacitat d'autogovern i un millor tracte fiscal. I això, no hi ha dubte, afectarà negativament el País Valencià i les Illes, que en seran la «torna» d'aquest desenllaç i que l'Estat espanyol no permetrà de cap manera que puguen emprendre, ni tan sols temptejar, un camí similar. La secessió del Principat, pel percentatge que representa la seua població i el seu PIB en el total de l'Estat, amenaça la viabilitat d'aquest; la dels Països Catalans, el faria totalment inviable. En aquest sentit, té raó Raimon quan diu que la independència de Catalunya serà negativa per als valencians, però només en un primer moment. És molt probable que la catalanitat del País Valencià —és a dir, la seua valencianitat— i de les Illes es veja (encara més) furibundament impugnada, amb una recrudescència de l'anticatalanisme més primari, sobretot pel que fa a la presència de la llengua i la cultura catalanes en l'ensenyament i l'esfera pública, i que les relacions institucionals (incloent-hi les universitats, avui aplegades en la Xarxa Vives) i les comunicacions amb el Principat (el corredor ferroviari mediterrani, però també la premsa, la ràdio i la televisió, és a dir, l'espai comunicatiu català) s'hi vegem igualment afectades, en una mena de cordó sanitari que n'evite el contagi, alhora que s'intensifiquen les relacions i les comunicacions amb Madrid. La independència de Catalunya és molt probable, doncs, que tinga com a contrapartida un increment de la pressió espanyolitzadora sobre el País Valencià i les Illes. Però no necessàriament ha de ser així. Els estats europeus caminen cap a un major aprofundiment en els drets dels ciutadans, inclosos els lingüístics, culturals i polítics, i és impensable que l'Estat espanyol camine —o el deixen caminar— en direcció contrària, sobretot si se'n denuncia la involució davant les instàncies internacionals corresponents. Per altra part, el País Valencià i les Illes compten amb un sistema de partits, un teixit associatiu, amb multitud d'entitats cíviques i culturals, unes institucions acadèmiques i una societat civil compromesa i organitzada, que no desapareixerien de la nit al dia i que en sabrien denunciar, com han

fet fins ara, els atacs o els retrocessos. Potser el País Valencià i les Illes no tinguen el nivell de consciència col·lectiva —i de conscienciació política— que té el Principat, però tampoc no són un erm absolut, ni l'increment de la regionalització al llarg —i a causa— de més de trenta anys de règim autonòmic ha tallat o interromput del tot les relacions entre els Països Catalans. Per contra, l'efecte que sobre el conjunt de la nació tindria una Catalunya independent, en un món cada vegada més global i interconnectat —sense fronteres tangibles, vull dir—, resulta difícil de sobreestimar.

Valencians i mallorquins, doncs, poden emprendre la via dels Països Catalans, que no és tant una mirada enrere, al passat medieval (i nacional) comú, com una decisió de futur, una possibilitat de construir una societat més lliure, més justa i més democràtica. O, com he dit, poden seguir confiant en miracles. Poden seguir enganyant-se, pensant que l'Estat espanyol encara és reformable. Potser sí, però no a curt termini. No ho ha estat —pel que fa a la concepció vertical, unitària, centralitzada i nacionalment castellana d'Espanya— en els últims tres-cents anys, i no sembla tampoc que ho vaja a ser ara o en els pròxims anys. Per a la dreta, hereva ideològica de la concepció excloent d'Espanya del franquisme, no hi ha més nació que l'espanyola, i millor no fer innovacions en aquesta matèria. Per a l'esquerra sistèmica, tampoc, i totes les seues proclames de federalitzar l'Estat, amb les quals han volgut contestar no sols l'independentisme sinó també la realització de qualsevol mena de consulta als catalans, no s'han materialitzat mai en una proposta concreta i creïble. No cal remuntar-se a un passat molt remot per a constatar la dificultat de l'encaix dels Països Catalans dins d'Espanya i el fracàs de les pretensions reformadores o de liderar la regeneració d'Espanya —de Prim i Cambó a Vicens Vives i la sociovergència. El decret de Nova Planta no sols liquidà el sistema polític i institucional dels estats de la Corona d'Aragó, sinó que els desposseí de la seua sobirania, la sobirania política que fins aleshores havien compartit el rei i el regne; i això continua tenint efectes avui, ja que, segons l'actual constitució, l'únic subjecte polític i jurídic sobirà és el poble espanyol i no el de Catalunya, les Illes o el País Valencià, que no conformen cap subjecte distint i singularitzat. Al contrari que al Regne Unit i Escòcia, si mai hi hagués un referèndum sobre Catalunya, votarien tots els espanyols i no sols els catalans. Els efectes de la guerra de Successió —una guerra de conquesta, com bé diu el preàmbul del decret de Nova Planta— se sentiren també, i continuen sentint-se encara, en la forma d'organitzar-se l'Estat, políticament, institucionalment, territorialment, culturalment i lingüística, fins i tot en el terreny de les comunicacions, en detriment de l'Espanya «incorporada o asimilada» del mapa de Torres Villegas. (Aquest mapa, datat el 1852, distingia quatre Espanyes, la «Uniforme ó Puramente Constitucional, que comprende estas treinta y cuatro Pro-

vincias de las coronas de Castilla y León, iguales en todos los ramos económicos, judiciales, militares y civiles», la «Incorporada ó Asimilada, que comprende las once provincias de la Corona de Aragón, todavía diferentes en el modo de contribuir y en algunos puntos del derecho privado», la «Foral», és a dir, el País Basc i Navarra, i la «Colonial»). En un llibre farcit de dades i xifres, objecte d'anàlisis brillants, Germà Bel ha mostrat com, del segle XVIII ençà, s'ha implantat a Espanya un model de comunicacions d'estructura radial en detriment de la transversal —primer amb la xarxa viària, després amb la ferroviària (incloent-hi l'AVE) i més tard amb l'aeroportuària—, amb profundes conseqüències polítiques i econòmiques, ja que el seu objectiu fonamental declarat és la cohesió territorial i la centralitat de la capital de l'Estat, molt més que les necessitats del sistema productiu, que haurien requerit un enfortiment de les estructures transversals, especialment l'eix mediterrani.

Que un quart de segle després de la implantació de l'AVE a Espanya, amb la línia Madrid-Sevilla inaugurada el 1992, encara no hi haja connexió entre València i Barcelona, quan sí que n'hi ha entre València (i Alacant, i Castelló i les quatre capitals de província del Principat) i Madrid, no s'explica per raons tècniques o pressupostàries, sinó polítiques. Per una estratègia política encaminada a debilitar els vincles entre el Principat, les Illes i el País Valencià i reforçar, en canvi, els que els uneixen amb Madrid. Ho reconeix obertament José María Aznar en les seues memòries:

Cambiar el signo político del Levante español representaba para el centroderecha un gran reto y conseguirlo fue una operación histórica que suponía un valioso factor de equilibrio general en España. El vínculo entre Madrid y Valencia generaría por razones de proximidad geográfica sinergias muy importantes a la Comunidad Valenciana, que contribuirían a fortalecer una posición propia ante el expansionismo del nacionalismo radical desde Cataluña y desde la misma Valencia... En tan solo una década el PP pasó a ser la fuerza ya no solo mayoritaria sino prácticamente hegemónica; la transformación económica y social ha sido espectacular.

Com en conclou Blanca Serra, «al servei d'aquesta política s'han sacrificat tant un espai comú de comunicació en català com el corredor ferroviari mediterrani, com l'optimització entre els ports i aeroports dels Països Catalans, com la política de l'aigua i els transvasaments, i sobretot s'ha fomentat el recel, l'odi i els tòpics de menyspreu i desconeixement mutu entre valencians, catalans i illencs amb quantitats immenses de diners destinades a comprar voluntats i interessos i amb una repressió selectiva contra tot allò que podia refer llaços d'agermanament pancatalanistes». I Aznar i el seu govern només eren una baula més en una cadena que es remunta, per no anar més lluny, a Abril Martorell, Guerra, Attard i Broseta,

que continua fins ara mateix i que explica, molt més que les insuficiències o la irrealitat del relat fusterià, el sorgiment i la virulència del blaverisme, una construcció política ideada i mantinguda per a derrotar l'hegemonia política i cultural de l'esquerra i substituir-la per la d'una dreta reaccionària, embolcallada amb els signes d'identitat de la «valenciana» —per oposició a la «valencianitat»— i, com han demostrat els sumaris judicials, corrupta.

L'eix de la prosperitat, com els agradava anomenar en temps d'Aznar l'especial relació entre Madrid, València i Palma, ha resultat ser l'eix de la corrupció, que, junt amb la metastasi incontrolada que s'ha estès per tota la geografia espanyola, han acabat obrint una important via d'aigua en la nau de l'Estat. Espanya està avui en crisi no sols econòmica, política i territorial, sinó també de valors —i en primer lloc, els de justícia i llibertat— i de credibilitat. Continua sent creïble Espanya? Té encara futur l'Estat espanyol? Qualsevol resposta afirmativa passa inexorablement per la ruptura de les seues estructures actuals i del seu model organitzatiu, totalment esgotat, i la seua refundació sobre unes bases més democràtiques i inclusives, i, a hores d'ara, federals o confederals. I, naturalment, per la celebració d'un referèndum a Catalunya i a cada un dels territoris que ho sol·liciten, ja que la unió del tot no pot ser imposada sinó decidida per les parts (les «parts» recuperarien així la sobirania política perduda). També, finalment, per afrontar la realitat actual i futura dels Països Catalans, que tant poden prendre la forma d'una federació dins una confederació ibèrica com la d'un estat independent. El reconeixement dels Països Catalans com a nació no pressuposa ni predetermina cap formulació política i constitucional concreta. Valencians, illencs i catalans estrictes tenen molt a guanyar en el marc nacional compartit dels Països Catalans —tant si és dins com fora d'una confederació ibèrica, però en tots dos casos com a Estat sobirà—, perquè és l'única manera de continuar defensant i aprofundint els drets polítics, socials, culturals i lingüístics. I també molt a perdre si es manté la deriva autonomista actual, amb totes les seues inèrcies i una cada vegada major regionalització, que anirà eixamplant les distàncies entre els tres territoris i, almenys en el cas del País Valencià i de les Illes, afavorint i consolidant la seua integració —política i nacional— dins de l'Estat espanyol, últim marc d'enquadrament i de referència tant de la Comunitat Valenciana —i el fet que no se li haja canviat el nom deixa ben clara l'escassa voluntat de ruptura amb l'ordre polític heretat—, com d'una dubtosa «nació valenciana», auspiciada des de l'autonomisme i la voluntat d'entesa amb el blaverisme, i en contra, no cal dir-ho, dels Països Catalans. La «nació valenciana», com la murciana o l'aragonesa, una més de les moltes nacions i nacionalitats de l'Estat espanyol, un canvi semàntic per a que canvie tot sense que canvie res.

PAÏSOS CATALANS: ENTRE PROBLEMA I PROGRAMA

Els Països Catalans, és cert, continuen fent por a molta gent, i en primer lloc als mateixos catalans, valencians i illencs. En contra seu juguen molts factors, començant pel nom («No cal dir, escrivia Fuster el 1978, que el “problema”, a hores d’ara, tindria unes possibilitats de plantejament i de solució molt distintes, si no fos per la incòmoda “qüestió de noms”»), i continuant per la brutal ofensiva llançada per l’Estat des de l’inici mateix de la Transició, quan se’ls veia damunt i va prohibir de manera expressa en la Constitució la federació de comunitats autònomes; l’afebliment dels vincles entre els diferents territoris durant més de trenta anys d’autonomisme i regionalització; l’anticatalanisme ambiental, banal, al País Valencià i a les Illes; el desinterès de molts catalans del Principat, potser la majoria, per tot el que puga passar al sud de la Sènia i el temor a ser acusats d’imperialistes si s’hi interessaven; i, no en menor mesura, la resignació, la convicció que els països els fa la geografia o la divina providència, i que resulta molt difícil alterar l’ordre natural de les coses. Espanya és la península Ibèrica —bé que sense Portugal, i amb la inclusió de les colònies americanes en la primera definició política de la nació, en la constitució de 1812—, i la seua existència es remunta a la nit dels temps. La rectificació de fronteres, per a fer lloc als nous països, es pot donar al centre i a l’est del continent europeu o a d’altres regions més exòtiques encara, però no a Europa occidental, formada per nacions sòlides i atemporals, i on el mapa no ha canviat en segles —tot oblidant que, per exemple, la independència d’Irlanda no té encara cent anys. No es pot anar contra això; no es pot anar contra la metafísica, quan aquesta substitueix la física, és a dir, la realitat històrica, i s’oblida que les nacions, totes sense excepció, són productes històrics, amb una existència situada dins del temps.

Tampoc no ajuda, ja ho he dit, el nom, per la prevenció de molts valencians i illencs a dir-se catalans. Això ja ve de lluny, i si durant la Renaixença el nom de llemosí evitava suspicàcies, més tard es feren servir expressions impracticables, com la de català-valencià-balear (en el títol del diccionari d’Alcover), o s’intentaren acrònims formats a partir de les primeres lletres dels tres territoris, com bacavès per a la llengua i Bacàvia per a la comunitat de parlants. La proposta de don Nicolau Primitiu Gómez Serrano, natural de Sueca i president de Lo Rat Penat als anys cinquanta, va ser ràpidament desestimada, tot i que fórmules neutres similars, com la de Benelux, per a designar la unió dels tres països que la conformen, han demostrat la seua viabilitat. En tot cas, ningú no discutia en aquells moments la unitat cultural i lingüística de les terres de parla catalana, i el que pretenien les diferents propostes era trobar una denominació més conciliadora. Però el nom també fa la cosa, i amb el de Països Catalans, Joan Fuster, també de Sueca, volgué remarcar la catalanitat

bàsica de valencians i balears, com a membres d'una mateixa comunitat d'usuaris de la llengua, la necessitat de bastir aliances i complicitats entre els països de parla catalana per tal de garantir-ne la supervivència política, cultural i lingüística, i el reconeixement de la diversitat dins la unitat: «Més apta que la forma “Gran Catalunya” o “Catalunya Gran” [usada per Prat de la Riba i altres polítics i escriptors al primer terç del segle XX] és la de “Països de Llengua Catalana”. I millor encara, la de “Països Catalans”...» (*Qüestió de noms*, 1962). La solució, útil i ja consagrada, pot agradar més o menys, es pot discutir i se'n poden proposar de diferents. Allò que no s'havia qüestionat fins ara, però, si més no des del valencianisme modern i progressista, era la idea mateixa que aquell nom designava, la idea —i la proposta política que se'n derivava: una «decisió de futur», en paraules de Fuster— de Països Catalans. La impugnació la va iniciar l'anomenada «tercera via», amb l'hibridisme nacional dels valencians, mig catalans i mig espanyols, i l'assumpció sense complexos de l'univers simbòlic de la dreta; la van continuar els qui menystenien Fuster per no tenir en compte la realitat valenciana i intentar transformar-la en comptes d'adaptar-s'hi; i ara, mentre per una part s'acusa l'essencialisme de la seua proposta de Països Catalans, per una altra es crea un nou essencialisme estrictament valencià, que remunta la identitat valenciana —una identitat diferenciada i immanent— a la segona meitat del segle XIV. Un nou valencianisme que no parla o passa de puntetes per sobre dels vincles lingüístics, culturals i històrics amb el Principat i les Illes, que s'erigeix, de fet, en contra del projecte de Països Catalans, que considera Catalunya una regió veïna més, com Aragó o Múrcia, amb la quals també es tenen interessos en comú, i que inspira l'acció de govern de les noves autoritats valencianes, més inclinades a trobar un bon encaix dins l'Estat espanyol i a continuar practicant un regionalisme innocu i sense estridències incòmodes, que a refer els ponts i les aliances amb la resta dels Països Catalans, ni que siga en el terreny estrictament cultural i lingüístic, i a deixar-se portar cap a la via més abrupta de la reivindicació sobiranista. Sense aquesta, però, les altres reivindicacions, la d'un finançament més just o la d'unes millors infraestructures, quedaran en foc d'encenalls.

En una ocasió, Fuster va qualificar els Països Catalans de pura il·lusió de l'esperit (en rigor, no va dir ben bé això, sinó que es referia més aviat a la seua articulació política, com deixa ben clar la citació completa, extreta d'un article publicat a *Nous Horitzons* l'octubre de 1978 i significativament titulat «Països Catalans: entre problema i programa»: «Ningú, ni el més “separatista”, no postula uns Països Catalans articulats políticament “ara mateix”. Potser en un míting, l'emoció rapàsica indueixi a certes exclamacions. No, no, tampoc no és això. Ara com ara, els Països Catalans entesos políticament —¿i no hi ha mil maneres d'entendre'ls en un terreny

preparatori a la “política”?— són una il·lusió de l’esperit»). Potser, quasi quaranta anys després, encara estem en aqueix «terreny preparatori a la “política”», o potser fins i tot hi hem retrocedit. És el pas de la «nació cultural» a la «nació cívica», del problema al programa, dels vincles culturals, lingüístics i històrics a la decisió política, on encara estem, o potser, amb el qüestionament d’aquests vincles, on cada vegada estem menys. En qualsevol cas, i tornant a l’expressió de Fuster, entesa en el seu sentit més ampli, sense cauteles ni precisions, el problema és que no sols els Països Catalans són una il·lusió de l’esperit, sinó també tots i cada un dels altres països que en el món han estat, són o seran, inclosos els que compten amb coses tan tangibles com un butlletí oficial de l’Estat, una agència tributària, unes forces armades i molta gent disposada —o forçada— a morir per ells. Després de tot, hi ha molt poques coses en aquesta vida que siguen naturals, i certament les nacions no entren en la quota. Són, com Déu nostre senyor, les lleis, els diners i tants altres mites similars, una il·lusió de l’esperit, construccions imaginàries que ens fem per cimentar i fer més acceptable l’ordre social i la nostra pròpia existència. Tot i així, «cap d’aquestes coses existeix fora dels relats que la gent s’inventa i es conten els uns als altres. No hi ha déus en l’univers, no hi ha nacions, no hi ha diners, ni drets humans, ni lleis, ni justícia fora de la imaginació comuna dels sers humans. La gent entén fàcilment que els “primitius” cimenten el seu ordre social mitjançant creences en fantasmes i esperits, i que es reunesquen cada lluna plena per a ballar junts al voltant d’una foguera. El que no aconseguim apreciar és que les nostres institucions modernes funcionen exactament sobre la mateixa base» (Yuval Noah Harari).

I aquest és el problema. Les nacions són un gran invent, perquè permeten a milions de persones que no es coneixen reconèixer-se com a membres d’una mateixa comunitat que comparteix vincles lingüístics, culturals, religiosos, polítics o d’altra mena, i cooperar i treballar junts per a la consecució d’objectius comuns. Però no deixen de ser un invent, és a dir, una creació humana, un producte històric. Que siguen constructes socials o entitats imaginades, com les denominà fa anys el recentment desaparegut Benedict Anderson, no les fa menys «reals», útils i eficaces per a la socialització i la cooperació entre grups humans, ni menys letals a l’hora d’identificar i destruir l’enemic. Per una altra part, l’anàlisi acadèmica i la discussió teòrica sobre les nacions no ens hauria de fer perdre de vista la seua «realitat» i la importància que aquesta té, per a bé i per mal, en la vida i el benestar de milions de persones, ni traure legitimitat als moviments que lluiten per la seua emancipació nacional o per la construcció d’una identitat diferenciada, per la creació d’un relat nacional propi. Més aviat es tracta de traure’n transcendència i dramatisme, de reconèixer el caràcter subjectiu —o més aviat intersubjectiu, ja que són moltes les

persones que comparteixen les mateixes creences— de les nacions i les identitats i, alhora, la seua utilitat social, sempre que contribueixen a l'alliberament i el benestar dels sers humans i no al seu sotmetiment i explotació.

Els insurrectes nord-americans i, abans que ells, els neerlandesos, van crear els seus propis relats dels respectius processos d'independència, que eren alhora relats d'emancipació política i, amb totes les matisacions que calga fer, de progrés social, d'aprofundiment en la llibertat i, almenys en el cas americà, la democràcia. No eren moviments identitaris ni tenien encara un nom comú que els identificàs col·lectivament per damunt del de cada província o cada estat. I van optar per solucions simples i neutres a l'hora d'improvisar-ne un: Províncies Unides els neerlandesos i Estats Units els nord-americans. La «qüestió de noms», en aquest cas, no va ser un problema, sinó una part del plantejament i la solució. Tampoc els neerlandesos defensaven les seues llibertats enfront d'Espanya perquè fossen les «seues», sinó perquè eren llibertats (similars en molts aspectes a les que defensaven els catalans i els naturals dels altres estats de la Corona d'Aragó). I els nord-americans pensaven en termes encara més universals, conscients de la seua posició avançada en la marxa cap al progrés de la humanitat. El detonant de la revolta havia estat la sobreexplotació fiscal per part de la metròpoli, però les causes de la revolució eren més profundes i no tenien tant a veure amb un conflicte «nacional» amb Anglaterra, amb la qual compartien llengua, cultura i religió, ingredients d'allò que en diem identitat, com amb deixar enrere l'absolutisme —la tirania política—, la intolerància ideològica —i en primer lloc, la religiosa— i les profundes diferències socials, i avançar cap a majors quotes de llibertat i de progrés.

No és que les identitats no siguin importants. Al capdavant, els neerlandesos sí que distingien entre ells i els espanyols, i els nord-americans entre ells (els peregrins, els pares fundadors, les primeres generacions de colons, tots ells blancs, anglosaxons i protestants) i els altres (els nadius, els negres, els hispans, els irlandesos i els immigrants posteriors). I no ser conscient de la pròpia identitat o voler renunciar-hi, no t'estalvia de ser identificat pels altres, com els passà als Wittgenstein i a moltes altres famílies europees convertides al catolicisme des de feia generacions o simplement laïcitzades, que van descobrir la seua «judeïtat» en ser identificats i perseguits pels nazis. Els catalans, identificats com a tals només comencen a parlar, no van ser els primers a anomenar-se així. No en tenien necessitat. Van ser els pisans i els italians del centre-nord els primers a denominar com a catalans els vassalls del comte de Barcelona i dels altres comtats del nord-est de la península Ibèrica, a principis del segle XII. Més tard, els naturals dels regnes de Mallorca i de València, especialment els mercaders i també els dos papes Borja, també serien

coneguts com a catalans, tant a l'exterior com a l'interior i sense que els gentilicis de «mallorquí» o «valencià» o fins i tot les referències a la «nació valenciana» fossen incompatibles amb les de la «nació catalana» comuna, com confirmen testimonis documentals i literaris fins a ben entrats els temps moderns. Siga com siga, ni les identitats col·lectives ni els processos de construcció nacional es donen o queden fixats d'una vegada per sempre, sinó que són fenòmens complexos i canviants, que s'expliquen històricament. Però ni la història, el passat compartit, ni cap dels altres ingredients que les conformen —no hi ha cap recepta bàsica: en uns casos és la llengua, que no funciona en altres, on importa més la religió, la cultura, el sistema de valors, una consciència diferencial—, no són suficients si manca l'element principal: la decisió política, la voluntat de seguir sent. Els Països Catalans comparteixen llengua i cultura, i també molts segles d'història en comú, però en el moment actual, d'esgotament i crisi de les velles estructures de l'Estat espanyol, construïdes i mantingudes contra l'Espanya «assimilada», que permet triar entre continuar intentant-ne la regeneració per enèsima vegada i sense majors garanties d'èxit, alhora que s'accentua el doble procés d'integració espanyola i de regionalització, i obrir un procés constituent en què es combine la reivindicació nacional, l'aprofundiment de la democràcia i la lluita per les millores socials, els Països Catalans, dic, se'ns presenten, sobretot, com una esperançadora decisió de futur. ◀